

Ide@Sostenible

Espai de reflexió i comunicació en Desenvolupament Sostenible

Any 2 No. 9

Març del 2005

MEDIAMBIENT A COATZACOALCOS, VERACRUZ, MÈXICO

Francisco Morosini*

Ú

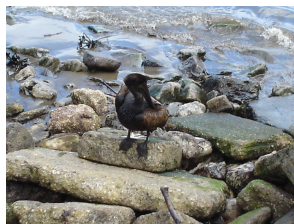
El passat 22 de desembre de 2004, els habitants de l'estat de Veracruz, Mèxic, i del país en el seu conjunt, ens vam assabentar que el poliducte de Petróleos Mexicanos (la companyia petrolera mexicana), que corre de Nuevo Teapa, Tabasco cap a Poza Rica, Veracruz, havia sofert un desperfecte que va causar un significatiu vessament d'hidrocarburs en la regió dels Tuxtles -zona muntanyenca de la part central de l'estat de Veracruz-, precisament a la ciutat de Santiago Tuxtla. Temps després es va saber que l'avaria s'havia produït a l'estació de bombament de la congregació de Mazumiapam, del municipi de Santiago Tuxtla. Però el problema no va acabar aquí, ja que en tancar les vàlvules a Mazumiapam, no es va preveure que el petroli tornaria a un altre punt - seguint el que tècnicament es coneix amb el nom de cop d'ariet-, va anar l'estació de bombament de Nanchital, Veracruz, municipi localitzat en la marge dreta de l'important Riu Coatzacoalcos. En aquest lloc es va produir la dispersió de milers de barrils d'hidrocarbur, que van anar a parar al riu agreujant la situació ambiental d'aquest cardinal ecosistema.

És convenient assenyalar que a la regió de Coatzacoalcos, Veracruz, es troba la indústria petroquímica més important de Mèxic. El Riu Coatzacoalcos, neix a la vessant nord de la Sierra Atravesada de l'estat de Oaxaca, per la unió dels rius

* Professor de l'assignatura Medi Ambient y Ecología, a la Facultad de Ciencias Administrativas y Sociales de la Universidad Veracruzana, Xalapa, Veracruz, México.

Cichihua i Chivela, dintre de la plana costanera dels rius Coachapa, Uxpanapa, Jaltepec, Nanchital, Cort i Chiquito. Finalment, el Riu Coatzacoalcos desemboca al Golf de Mèxic. L'àrea de la seva conca és de 21 mil 120 quilòmetres quadrats i el seu cabal mig anual s'estima en 22 mil 395 milions de metres cúbics.

Amb el mateix títol que duu aquest article, entre els anys 1986 i 1988, es va donar a conèixer, mitjançant la publicació de 15 llibres, el resultat de la recerca que, durant diversos anys, va realitzar un grup d'estudiosos del llavors anomenat Centro de Ecodesarrollo del Consejo Nacional de Ciencia y Tecnología de la Universidad Nacional Autónoma de México i de la Universidad Veracruzana, a la conca baixa del Riu Coatzacoalcos, en els aiguamolls que el circumden, així com per primera vegada es va estudiar el Riu Tonalá, cos d'aigua fortament afectat per l'activitat petrolera, frontera natural entre els estats mexicans de Veracruz i Tabasco. A pesar del temps transcorregut, aquest treball de recerca i llibres no han perdut vigència, donats els estralls als quals es veu sotmès el medi ambient a tot Veracruz, no només per les activitats petroleres, ja que existeixen altres fonts importants de disturbis, tals com les plantes sucreres, de les quals n'hi ha vint-i-dues a l'entitat veracruzana; les explotacions de cafè, amb un nombre proper a les mil, i les activitats agropecuàries, que amb l'ús indiscriminat de plaguicides contaminen els diferents corrents d'aigua de la regió.

El vessament d'hidrocarburs al Riu Coatzacoalcos del mes de desembre de l'any 2004, ha donat lloc a un gran nombre d'apreciacions que van del

simplisme més exagerat d'alguns funcionaris de Petrolis Mexicans, que tracten de minimitzar el problema; passant per la incompetència de les autoritats de medi ambient, tant federals com estatals; fins als crits exagerats de polítics en rebeig que busquen acomodament en el pressupost, suggerint la creació d'un centre d'atenció de contingències. Així sense més.

Però l'assumpte d'atendre contingències ambientals no és quelcom tan simple, només cal que observem el que va succeir en aquella regió del sud-est de Veracruz, on l'aparentment senzilla recollida de l'hidrocarbur vessat va requerir bastant de temps i; fins al moment no disposem de l'avaluació de l'impacte ambiental ocasionat i, menys encara, de la proposta d'accions per a resoldre el dany ocasionat a l'ecosistema en el seu conjunt. Pot semblar que l'assumpte és tan senzill com reconèixer una contingència ambiental, però es tracta de quelcom una mica més complex com és l'estudi del desenvolupament regional, en particular en àrees d'extrema fragilitat com són els ecosistemes costaners.

Diu Alejandro Toledo a Petrolis i Ecodesenvolupament al sud-est de Mèxic, edicions del Centre d'Ecodesenvolupament, 1982: "L'avaluació de tota acció de desenvolupament s'ha de fer en referència als impactes positius i negatius, de curt i llarg terminis, que aquesta produeixi sobre el funcionament de l'ecosistema, particularment en el cas dels ambients crítics i de les àrees d'interès vital que el constitueixen." És a dir, una estratègia de desenvolupament sostenible es proposa com a meta essencial buscar el funcionament òptim de l'ecosistema, tenint en compte les següents bases:

- L'execució d'una política de protecció i gestió ecològica planificada dels factors que regulen el seu funcionament;
- La pràctica d'una política d'harmonització de les activitats humanes que garanteixi l'equilibri entre l'Home i la Natura dins de l'ecosistema.

Una estratègia de desenvolupament sostenible és necessàriament heterogènia, en el sentit que no solament ha de proposar-se arribar a l'equilibri entre la

necessitat d'aprofitar el potencial productiu de l'ecosistema i la preocupació per la seva protecció i salvaguarda, sinó que, així mateix, ha de posar en relleu el fet que aquest equilibri pot assolir-se mitjançant accions que considerin l'ecosistema en la seva complexitat, diversitat de situacions i varietat de condicions naturals i humanes existents en el seu interior.

Quan es parla d'ecosistemes costaners, un primer pas en aquesta direcció consisteix a prendre consciència del paper que juga l'aigua com a factor ambiental d'unificació en aquest ecosistema. Tot aquest complex sistema ecològic no pot entendre's sinó com una delicada seqüència d'ambients aquàtics: zones oceàniques, espais litorals, llacunes costaneres, estuaris, badies, pantans, llacs interiors, rius, és a dir, aiguamolls, en una sola paraula. Tampoc cal oblidar que la topografia de les zones costaneres -i les múltiples formes de vida que s'hi desenvolupen-, estan determinades per l'acció dels diversos processos hidrològics que tenen lloc en el si de l'ecosistema. L'acció combinada de les aigües dolces del sistema fluvial, de les intenses precipitacions pluvials i de les oceàniques, estableixen un patró específic de fluxos d'energia i materials dins de l'ecosistema.

L'aigua, per tant, regula la vida a l'ecosistema costaner. L'aigua transporta nutrients i materials; impulsa el plàncton, distribueix larves de peixos i crustacis, controla la salinitat, transporta sediments, neteja l'ecosistema de contaminants. Per totes aquestes circumstàncies, en la formulació d'una estratègia de desenvolupament sostenible, l'aigua ha de considerar-se com el més important dels recursos. Una gestió ecològica de l'ecosistema és, essencialment, una complexa tasca d'optimització de la qualitat de les aigües costaneres i de manteniment del sistema natural de circulació de l'aigua.

Si tenim en compte aquesta primera aproximació a un problema ambiental i ecològic complex podem pensar que la solució està en la creació d'un centre que s'encarregui d'atendre contingències petrolieres o petroquímiques?. No serà que l'assumpte és molt més complicat del que sembla i les nostres autoritats ambientals ni se n' adonen de l'enorme problema que tenen entre mans?. En el transcurs dels anys noranta del passat segle, Petróleos

Mexicanos va interessar-se realment en atendre les dificultats ambientals provocades per l'ús irracional dels nostres recursos naturals, tan va ser així que la major part del cost de la ordenació ecològica de la conca baixa del Riu Coatzacoalcos va córrer a càrrec seu, però posteriorment es va produir un oblit total sobre aquest tema en particular i en general de la problemàtica ambiental que genera la pròpia empresa.

Durant el present sexenni federal i el passat sexenni estatal sembla que els assumptes ambientals s'han multiplicat per zero. Hem d'esperar noves fatalitats ambientals per a pensar de debò en el desenvolupament d'una regió tan important com és la de Coatzacoalcos?. Podem imaginar, per exemple, el que succeiria a la zona si es concretés el projecte Poblá-Panamà i les conseqüències del pla Alfa-Omega en el corredor transístmic, sense estudis sòlids de desenvolupament regional? És que per ventura, per a les nostres autoritats, desenvolupament únicament significa construcció, sense considerar les múltiples variables ambientals que entren en joc? Estem davant de casos de profunda ignorància?. Així es vol que arribi el projecte Fénix a terres de Veracruz, sense el mínim suport ambiental, sense acurats estudis de desenvolupament regional que el facin veritablement viable, i no només es converteixi en una nova espasa de Dàmocles que pengi sobre els caps de milers de ciutadans de veracruzanos.

DOS

Amb la finalitat de posar de manifest la situació de contingència ambiental que pateix i ha suportat l'ecosistema del Riu Coatzacoalcos, i bona part de la regió sud de l'estat de Veracruz, així com contrastar les apreciacions i declaracions dels funcionaris de Petróleos Mexicanos i de les autoritats ambientals -tant federals com estatals-, que asseguruen que els problemes en aquest ecosistema són menors, considerem pertinent fer un xic d'història. A veure:

El 1962, amb la inauguració a Cosoleacaque, Veracruz, de la primera planta d'amoniac de PEMEX (Amoniaco I, de 60 mil tones anuals), el complex portuari industrial entra a l'era de la indústria petroquímica. El 1964, s'agreguen a la refinèria de Minatitlán les plantes

reformadores de benzè, toluè i xilè i la unitat de fraccionament de solucions. El 1967, al complex petroquímic de Pajaritos, a l'estuari del Riu Coatzacoalcos, s'engeguen les plantes de dicloroetà i etilè. El 1969, a Cosoleacaque, arrenquen les plantes gegants Amoniaco II i III, amb una capacitat anual de 300 mil tones. A Pajaritos s'engega la planta d'acetaldehid i a Minatitlán s'inaugura la de ciclohexà (106 mil tones a l'any). El 1971, a Cosoleacaque, es comença la construcció de la planta d'acrilonitril. El 1972, a Pajaritos, entren en funcionament les plantes d'òxid d'etilè i criogènica.

En aquesta fase d'acumulació accelerada, el complex portuari industrial de Coatzacoalcos-Minatitlán-Cosoleacaque, va establir els processos integrats de producció i de treball que el van convertir en una complicada xarxa decisiva per al model de creixement engegat per l'Estat mexicà. A les plantes industrials de la petroquímica bàsica creades per l'empresa paraestatal Petróleos Mexicanos, es van sumar tres enormes fàbriques de fertilitzants. A més, l'Estat va promoure l'explotació dels rics pous de sofre de la regió i va atorgar diverses concessions a empreses nacionals i transnacionals. El de Jáltipan, Veracruz, va ser perforada per la Panamerican Sulphur Company, des de 1955; el de sant Cristóbal va ser explotat per la Gulf Sulphur Company, el 1956; el de Emexquite nord, va ser posat en operació per la companyia Azufrera Veracruzana, el 1956; el pou de Texistepec es va donar en concessió a la companyia Central Minera, també el 1956, i el pou Nopalapa va ser descobert i explotat per la companyia Exploradora de l'Istme (Texas Gulf Sulphur Company). Després de gairebé cinquanta anys de producció sofrera, les diferents empreses que es van beneficiar amb aquesta riquesa, van deixar un passiu ambiental d'importants dimensions, atès que els residus generats mai van tenir la gestió adequada, sinó que simplement es van emmagatzemar en preses transformades en enormes coques. Aquests residus, amb el temps, es van convertir en fonts de contaminació. Amb l'acció del sol tendeixen a incendiar-se, i en fer-ho els òxids de sofre formats combinats amb la humitat, produeixen pluja àcida i, amb les pluges el contingut de les coques es lixivía i s'escola als rierols propers afluents del Riu Coatzacoalcos. Aquest

últim ecosistema es converteix, així, en el receptacle d'un impacte ambiental negatiu.

Per altra banda, l'Estat creà les condicions idònies per a l'establiment de les empreses privades de la petroquímica secundària, autèntiques beneficiàries d'aquest procés d'acumulació. Va condicionar l'espai productiu i el va dotar de la infraestructura bàsica -parcs industrials, energia elèctrica, aigua, xarxes de comunicacions i transports-. Va absorbir els costos de la reproducció de la força de treball, elevades despeses originades pel ràpid procés d'urbanització propiciat per l'explosiu creixement del complex industrial. D'aquesta manera, es va constituir un important nombre d'empreses del sector privat, que van aprofitar les facilitats que brindava el propi Estat mexicà: Tetraetilo de México (grup Dupont de Neumors); Sales del Istmo (grup Cydsa); Cydsa-Bayer; Celanese Mexicana, S. A.; Fenoquimia, S. A. (Celanese Mexicana i grup Resistol); Alimentos Balanceados, S. A.; Maseca, S. A.; Sosa de Tehuantepec, S. A.; Tereftalatos Mexicanos, S. A.; i una nova planta d'Industrias Resistol.

Aquest procés d'automatització i integració, capaç de comprimir al màxim el temps de producció, es va produir en paral·lel amb l'eliminació d'una obsessió més del capital: l'espai. En aquest cas l'Estat va construir dos grans corredors de trànsit: el corredor del Golf, destinat a connectar el sud-est amb les regions del centre i del nord del país; i el corredor transístmic, que uneix els Ports de Salina Cruz, Oaxaca i Coatzacoalcos, a Veracruz; un al Pacífic i altre a l'Atlàntic. Va construir dos sistemes ferroviaris, destinats de manera preferent al servei de càrrega (actualment en mans d'empreses multinacionals). També va condicionar el complex portuari -integrat per les instal·lacions de Coatzacoalcos, Pajaritos, Nanchital i Minatitlán-, que va convertir Coatzacoalcos en el segon port mexicà d'importància, superat només pel port de Veracruz. Aquest impuls va dur a transformar al complex industrial en un factor decisiu pel sistema productiu: les plantes de Minatitlán-Cosoleacaque van

concentrar el 30 per cent de la capacitat de refinació del país i produïen el 60 per cent dels petroquímics bàsics; Pajaritos va reunir el 14 per cent i es va convertir en el principal productor de derivats d'etilè. El complex petroquímic de Cosoleacaque es va transformar en el primer productor de fertilitzants, gràcies a les seves enormes plantes d'amoníac.

Des del 1977, PEMEX va engegar la construcció del complex petroquímic de La Cangrejera, sobre la riba dreta de l'estuari del Riu Coatzacoalcos, integrat per 20 plantes gegants. Al mateix temps, ampliava la terminal marítima i terrestre de Pajaritos, projecte que considerava l'aixecament de 26 tancs amb una capacitat d'emmagatzematge de 180 mil barrils cadascun; la instal·lació i operació d'un sistema de monoboies per a la càrrega costa enfora de bucs. Així mateix, va posar en operació un projecte que es va denominar "barcos y tubos", mitjançant el qual pretenien mobilitzar el 75 per cent de la seva càrrega per mitjà de conduccions (als anys vuitanta del segle passat existien al voltant de 700 quilòmetres de canonades a la zona metropolitana); 15 per cent mitjançant bucs i el 10 per cent restant per transport terrestre. Es va iniciar la construcció del complex petroquímic Morelos, de dimensions similars al de La Cangrejera. Altres dependències oficials van construir dues obres espectaculars: l'aeroport de Caticas al municipi de Cosoleacaque i el pont Coatzacoalcos II, batejat formalment Ingeniero Antonio Dovalí Jaimes, amb el doble propòsit de fer més ràpida la comunicació amb el sud-est de Mèxic i eliminar problemes de congestionament vehicular. En el moment actual, les autoritats estatal -del passat sexenni de govern-, i municipal de Coatzacoalcos -de l'anterior quadrienni governamental-, han promogut i licitat la construcció d'un túnel que travessarà el Riu Coatzacoalcos, amb l'argument de l'obsolescència del pont Coatzacoalcos I, i els constants embussaments que es produeixen en aquesta àrea. El túnel, costosa obra d'enginyeria, per altra banda, segurament estimularà els assentaments humans en llocs d'extrem risc, donada la proximitat als complexos petroquímics de Pajaritos, Morelos i La Cangrejera, contradient de manera flagrant les recomanacions de qualsevol urbanista assenyat.

Això representa un nus de contradiccions entre les exigències de l'acumulació capitalista i la fragilitat dels ecosistemes de la planícia costanera; entre la complexitat tecnològica de les seves entitats productives i les masses d'aturats urbans i rurals que ara emigren cap a altres latituds –especialment cap als Estats Units de Nordamèrica-, per a trobar la manera de satisfer les necessitats bàsiques, tant d'ells mateixos com de les seves famílies.

TRES

L'objectiu d'una gestió ecològica planificada és controlar els factors que contribueixen al funcionament de l'ecosistema, amb la finalitat de fer òptima la seva capacitat de produir béns útils per a la vida humana. En el moment en que es privilegia una activitat per sobre d'unes altres vitals per a l'home, estem davant d'accions que aviat pertorbaran l'ecosistema i, en conseqüència, alteraran l'equació ambiental. Això és el que ha succeït a la regió de Coatzacoalcos, on la producció petrolera i petroquímica han quedat per sobre de qualsevol altra pràctica, és a dir, l'aposta es va fer i se segueix fent únicament per l'empresa que aparentment ofereix la major rendibilitat, sense parar-se a pensar en els costos ambientals que això significa per a la vida de l'ecosistema.

Segons alguns experts, una estratègia per a arribar als objectius d'una gestió ecològica planificada es basa, com a mínim, en sis normes bàsiques:

1. El vigor de l'ecosistema costaner -i de qualsevol altre ecosistema, que consti-, que ajudi a generar béns útils per a la vida humana, depèn del control sobre els factors que influeixen en el seu funcionament. Per a mantenir i arribar al nivell òptim d'aquesta força, és necessari protegir les fonts i els mecanismes que regulen els fluxos d'energia que mobilitzen l'ecosistema. Aquest aspecte ha estat, com a mínim, oblidat a la regió sud de l'estat de Veracruz, i alguna cosa similar succeirà en altres parts de l'entitat, com és el cas del Paleocanal de Chicontepec, situat a la zona del nord de l'estat, doncs és fals que un estudi d'impacte ambiental sigui suficient per a conèixer puntualment -i establir mitjans de protecció-, les fonts i els mecanismes que regulen els fluxos d'energia que es produeixen en l'ecosistema. El mateix, sens dubte, passarà amb el programa de perforacions

marítimes (Golf de Mèxic) enfront de les costes de Veracruz. És necessari fer ús de tot el coneixement que es té sobre els dispositius de funcionament dels diferents ambients ecològics que els formen. Això proporcionaria les bases suficients per a protegir les àrees vitals i les comunitats biològiques més sensibles; per a desenvolupar sistemes preventius adaptats a cada mitjà i, en última instància, per a posar en pràctica mètodes que minimitzin els efectes letals. Però cal fer-ho immediatament i no esperar que d'aquí a uns quants anys seguim queixant-nos del nostre escàs sentit de la planificació i de la nul·la aplicació de mesures de desenvolupament sostenible.

2. La llum solar és la font primigènia de l'energia de l'ecosistema costaner. La capacitat de penetració de la llum del sol en àrees vitals, incrementa la força de l'ecosistema per a produir béns útils a la vida humana.

Aquest punt, considerem, queda fora de tota discussió, doncs ningú ignora que si la capacitat de penetració de la llum solar s'obstrueix per la terbolesa natural excessiva de l'aigua, o bé provocada per accions humanes (operacions de drenatge, intens moviment de transports, anivellaments del terreny, farciments d'àrees pantanoses), l'energia productiva de l'ecosistema es veu alterada severament.

3. Amb la finalitat d'arribar al grau òptim de fortalesa de l'ecosistema, cal mantenir en un nivell adequat la seva aportació natural de nutrients.

Aquest és un assumpte decisiu en una estratègia de desenvolupament sostenible, perquè mantenint una adequada aportació de nutrients, s'assoleixen dues coses: 1. El control de les accions humanes que poden interferir amb els dispositius de circulació o alterar la capacitat de les unitats d'emmagatzematge de l'ecosistema; 2. La regulació de les activitats que puguin provocar una aportació excessiva. De qualsevol manera, és necessari actuar sobre dos factors estratègics: a) els patrons naturals de circulació de l'aigua, i b) les unitats d'emmagatzematge.

4. La fortalesa de l'ecosistema costaner depèn d'una forma important del manteniment de la qualitat i l'estabilitat del sistema natural de circulació de l'aigua.

El patró natural de circulació de l'aigua té una influència decisiva en l'abundància i distribució dels organismes vius. La forma d'aquesta circulació determina la seva productivitat, la seva estabilitat i la seva salut general. La regularitat dels processos hidrològics fluvials, pluvials i oceànics, estableixen les característiques que el distingeixen. Aquesta precisió és un factor ecològic categòric pel manteniment dels delicats equilibris de l'ecosistema, perquè cadascun dels seus components actua com un mecanisme de filtració de l'aigua en trànsit i de captura de nutrients i sediments. Els desequilibris a la circulació de l'aigua, causats per interferències humanes són: canvis radicals en els règims de salinitat, extensió en la turbera, alteració en els volums dels nutrients transportats, increment de la demanda bioquímica d'oxigen, decreixement dels nivells d'oxigen dissolt i augment en la quantitat de bacteris coliformes. Tot això i més ha succeït, durant molts anys, a la conca baixa del riu Coatzacoalcos, ja que el desenvolupament no sostenible de les activitats humanes ha provocat canvis importants en la circulació de l'aigua: anivellació de terrenys, preses, canals, carreteres, camins d'accés, etcètera.

5. El poder de l'ecosistema costaner depèn, en un alt grau, del bon funcionament dels seus sistemes d'emmagatzematge d'energia. Les unitats més importants d'emmagatzematge d'energia són els manglars, els tulars, els popals, els esters, els llacs i les terres baixes inundables, és a dir, els aiguamolls en el seu conjunt. Tots ocupen les funcions estratègiques d'emmagatzemar nutrients del sistema i alliberar-los periòdicament. Aquests components de l'ecosistema necessiten protecció perquè resulten vitals, aporten nutrients naturals, els converteixen a formes útils; serveixen de mitjans d'emmagatzematge per a alliberar-los en períodes d'escassetat; constitueixen vies de trànsit a través del sistema; són mecanismes de restitució de components naturals. El sistema d'aigües dolces interiors -llacunes, pantans, rius-, constitueix una riquíssima reserva de peixos. Algunes de les varietats que allà viuen no existeixen a cap altra part del tròpic humit del món; així mateix, són àrees de refugi d'espècies rares o en perill d'extinció; són estacions de trànsit d'aus migratòries i constitueixen un mitjà de vida

de gran importància per a la població de l'àrea. Pel que fa a les llacunes costaneres i als estuaris, aquests són, potser, les parts més riques de l'ecosistema costaner. El caràcter semi-tancat d'aquests cossos d'aigua ofereix una excel·lent protecció contra l'efecte de les ones, de les mareas, dels corrents oceànics; fa possible la fixació de les plantes i afavoreix la retenció de la vida i els nutrients a la columna d'aigua. La seva escassa profunditat permet penetrar a la llum, cosa que les fa més riques en la seva producció.

6. La possibilitat productiva de l'ecosistema costaner depèn de l'integritat estructural i de les condicions generals de les seves àrees vitals.

Les àrees vitals de productivitat són aquelles que tenen un gran valor pel seu paper estratègic en la producció i l'emmagatzematge de l'activitat primària de l'ecosistema. Aquestes zones proporcionen un espai fonamental a una important varietat d'espècies valuoses per al sosteniment de la vida humana com, per exemple, els bancs de gambeta. Àrees de reproducció, alimentació, hivernació i rutes de migració d'altres varietats apreciables per l'home.

Ara bé, és que per ventura s'ha complert amb un esquema de planificació i desenvolupament sostenible, si més no semblant al que s'esbossa aquí per a un ecosistema costaner semblant al de la regió sud de l'estat de Veracruz?. La tragèdia (no se la pot anomenar d'una altra manera) del 22 de desembre de 2004, és únicament un esglaó més de la cadena d'errors que s'han acumulat en gairebé un segle d'explotació petrolera a la regió, i per l'escassa atenció que les autoritats ambientals presten a la qüestió en particular. Encara queda molt per dir i per fer. Amb aquest treball només hem volgut posar de manifest que el vessament del 22 de desembre de 2004, més els que es succeeixen setmana rera setmana al llarg i ample de Veracruz i de Mèxic, és una qüestió que tindria solució en una societat veritablement democràtica, que considerés la participació ciutadana com a element fonamental en la planificació del desenvolupament, i no com un simple instrument que convalidi les decisions verticals preses de manera autoritària i amb total anticipació, convertint els ciutadans que intervenen en els anomenats "fòrums de consulta popular", en simples figurants

d'un drama, d'una comèdia, d'una bufonada? de la qual tots coneixem, anticipadament, el seu final.

Copyright 2005. Número de Registre B-30620-2003. Ide@Sostenible. Drets reservats. Qualsevol impressió, publicació en WWW u altre medi, així com la seva distribució electrònica i/o comercial requereix autorització del Consell Editorial. El contingut dels articles és responsabilitat de l'autor.